

УДК:155.25+159.9.072

©Саврасов М.В., 2015 р.

orcid.org/0000-0003-1434-902X

М.В. Саврасов
ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний
університет”, м. Слов’янськ

СПВІВІДНОШЕННЯ ВОЛЬОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ТА КРЕАТИВНОСТІ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Дане дослідження присвячене вивченню психологічних особливостей співвідношення креативності та вольової регуляції у структурі особистості студента вищого навчального закладу. Розробляються теоретичні передумови дослідження проблеми креативності студента ВНЗ та проводиться емпіричне дослідження особливостей взаємозв’язку показників креативності та характеристик вольової регуляції, як для студентів в-цілому, так і для представників педагогічного та психологічного напрямку професійної підготовки зокрема. Закладається підґрунтя для подальших фундаментальних досліджень креативності особистості студента ВНЗ у різних сферах його психічного функціонування.

Ключові слова: особистість, креативність, воля, вольова регуляція, самоконтроль, студент, показник, фактор, відмінність, розбіжність.

Н.В. Саврасов СООТНОШЕНИЕ ВОЛЕВОЙ РЕГУЛЯЦИИ И КРЕАТИВНОСТИ В СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Данное исследование посвящено изучению психологических особенностей соотношения креативности и волевой регуляции в структуре личности студента высшего учебного заведения. Разрабатываются теоретические предпосылки исследования проблемы креативности студента ВУЗа и проводится эмпирическое исследование особенностей взаимосвязи показателей креативности и характеристик волевой регуляции, как для студентов в-целом, так и для представителей педагогического и психологического направлений профессиональной подготовки в частности. Закладываются основы для дальнейших фундаментальных исследований креативности личности студента ВУЗа в разных сферах его психического функционирования.

Ключевые слова: личность, креативность, воля, волевая регуляция, самоконтроль, студент, показатель, фактор, отличие, различие.

N.V. Savrasov RATIO OF STRONG-WILLED REGULATION AND CREATIVITY IN STRUCTURE OF THE IDENTITY OF THE STUDENT OF THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

This research is devoted to studying of psychological features of a ratio of creativity and strong-willed regulation in structure of the identity of the student of the highest scientific institution. Theoretical prerequisites of research of a problem of creativity of the student of HEE are developed and empirical research of features of interrelation of indicators of creativity and characteristics of strong-willed regulation, both for students in whole, and for representatives of the pedagogical and psychological directions of vocational training in particular is conducted. The foundation for further basic researches of creativity of the identity of the student of HEE in different spheres of its mental functioning is laid.

Keywords: personality, creativity, will, strong-willed regulation, self-checking, student, indicator, factor, difference, distinction.

Постановка проблеми. Психологічні особливості та механізми креативності сучасного студентства, закономірності її прояву розглядаються у численних роботах вітчизняних та закордонних дослідників (О.М. Воронін, О.А. Кривопишина, Є.М. Левченко, В.І. Носков, Є.В. Фролова, Н.В. Хазратова, О.М. Харцій, Т.Б. Хомуленко, О.С. Шилов, Ч. Ву, Р. Мілграм, М. Сарзанія, Є. Хонга), водночас суттєво бракує цілісного, системного та ґрунтового погляду на креативність студента вищого начального закладу, як майбутнього фахівця, що являє собою втілення молоді еліти нації, носія її культурних, духовних та інтелектуальних скарбів, як людини, що вже завтра буде визначати майбутнє України, економічне та соціальне благополуччя кожного з нас. Очевидно, що не останню роль у прояві креативності студента відіграють вольові якості, вольова регуляція поведінки та діяльності студента, в тому числі у процесі навчальної діяльності. Саме це і обумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У прийнятій у сучасній психологічній науці системі понять, креативність розуміють як «...рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становлять відносно стійку характеристику особистості» та «...незвідну до інтелекту функцію цілісної особистості, яка залежить від комплексу її психологічних характеристик» [5, 181].

Окремим класом психічних явищ, які різним образом пов'язують із креативністю, виступають вольові якості особистості. Хоча зазвичай, у переважній більшості досліджень, у зв'язках з креативністю ним відводять другорядну роль, вважаємо за необхідне приділити їм увагу, зокрема

на рівні теоретичного аналізу основних концепцій, присвячених зв'язкам вольових якостей особистості та креативності.

Як зазначає В.М. Дружинін «...за допомогою тестів креативності ми можемо виявити креативів, але не можемо виявити некреативів. Причиною цього є спонтанність проявів креативності та невіддільність цих проявів внутрішній та зовнішній регуляції» [2, 208]. В той же час, П. Еліот, розглядаючи активність пре фронтальної зони кори великих півкуль головного мозку як анатомо-фізіологічну основу вольових процесів людини, одночасно пов'язує її із психологічними процесами реалізації творчого потенціалу особистості [11].

С.Л. Рубінштейн вважав, що: «...деякі люди, що одразу вносять значний потік енергії у свої дії...здатні лише на нетривале напруження і дуже скоро відмовляються від своєї мети. Дійсно цінною властивістю така енергія стає лише у поєднанні із наполегливістю» [6]. Отже, за С.Л. Рубінштейном, певні (досить складні) дії не можуть відбуватися без поєднання із наполегливістю, отже і творчий акт, як такий, що бере свій початок та знаходить свій кінець на свідомому рівні психічної регуляції, не є можливим без поєднання із наполегливістю. Далі С.Л. Рубінштейн зазначає, що «...ненаполегливість (полярну психічну якість) проявляють люди, що не здатні палати тією справою, яке вони роблять. Коли енергетичне напруження, яку людина вносить у боротьбу за досягнення поставленої ним цілі, розпечене пристрастю і освітлене почуттям, воно виливається у ентузіазм» [6].

Є.П. Ільїн виділяє цілеспрямованість як вольову якість що була притаманна багатьом діячам науки та мистецтва, чия діяльність була безпосередньо пов'язана із творчістю [3, 151-153]. Автор загадує описи Р. Ролана несамовитої праці Мікеланджело над розписом Сікстинської капели. К.І. Чуковський дає значне підґрунтя до роздумів та пошуків у напрямку з'ясування структури зв'язку між цілеспрямованістю та творчим довголіттям, описуючи творче життя нашого земляка І.Є. Рєпіна: «...коли у старості почала відмовляти йому права рука і він не міг тримати нею пензля, він одразу почав вчитися писати лівою, аби не на хвилину не відриватися від живопису. А коли від вікової слабкості він вже не міг тримати у руках палітру, він повісив її, як камінь, на шию за допомогою особливих пасків та працював із цим каменем з ранку до ночі» [10]. За даними Є.П. Ільїна, І.П. Павлов закликав молодь, що обрала своїм шляхом наукову діяльність, до пристрастності у оволодінні нею.

Одразу після згадки про цілеспрямованість, Є.П. Ільїн веде мову про те, що завжди на певному етапі досягнення віддаленої або близької цілі виникають труднощі суб'єктивного порядку, що долаються ще за допомогою таких якостей вольової сфери особистості, як терплячість, стійкість та наполегливість, і тому власне цілеспрямованою може бути лише та людина, що виявляє вищенаведені особистісні риси [3, 154].

Що стосується такої вольової якості як стійкість, В.І. Селіванов вважає, що стійкість є доцільною особистісною властивістю, необхідною умовою для розв'язання поставленої задачі, в ході якої людина усвідомлено йде на труднощі, оскільки не має інших можливостей для завершення справи [7].

Є.П. Ільїн також зазначає, що прояв наполегливості у його розумінні залежить від ступеня впевненості людини у досягненні поставленої мети, величини мотивації досягнення, рівня домагань, наявності вольових установок на подолання труднощів [3, 156]. У такому розумінні наполегливість виступає як така вольова якість особистості, що стимулює подолання людиною перешкод на протязі тривалого часу у процесі досягнення поставленої мети, але не перетворюється на таку психічне явище, сутність якого полягає у жорстокому, невідступному контролі на кожному елементарному етапі досягнення поставленої мети, не звучує різноманіття можливих проявів творчої активності особистості.

В.І. Селіванов визначає організованість як вміння людини планувати свої дії і вчинки, вміння керувати цими планами та вчинками у поведінці та діяльності, критеріями організованості він вважає ступінь ефективності використання людиною свого робочого та вільного часу, доцільність та раціональність його використання [7, 142]. Тобто, організованість по відношенню до творчості може виступати тією певною вольовою особливістю особистості, що не дає людині у процесі творчого захоплення (як піднесеного або пригніченого емоційного стану) позбавити свою діяльність певного порядку, і в той же час не регламентує прояви активності людини настільки жорстко, що творча активність стає неможливою. В.К. Калін зазначає, що організованість пов'язана з дисциплінованістю, із плануванням своїх дій і обмірковуванням того, які засоби потрібні для їх досягнення, і конкретно визначає організованість як вміння і здібність особистості до такого впорядкування своїх дій, яке забезпечує максимальну ефективність діяльності [4].

Х. Грубер відмічає, що «...обов'язковою особливістю креативної особистості є стійкість у вирішенні поставленої проблеми» [12]. Результатом дослідження Т. Паннелса та Е. Клакстона виступає визначення розбіжності рівня креативності для людей із інтернальним та екстернальним локусом контролю, на користь перших [13].

А. Сімонс та Р. Рен у ході дослідження, що було присвячене встановленню впливу складових цільової орієнтації та схильності до ризику на творчий потенціал службовців, з'ясували, що висока схильність до ризику в умовах розвиненої цільової орієнтації достовірно корелює із креативністю особистості [14].

В. І. Андрєєв, розглядаючи складові творчих здібностей особистості, виокремлює багатопланову ієрархію здібностей особистості до самокерування, саморегулювання у творчій діяльності, що описується та оцінюється наступним чином [1, 21-22]: ціленалаштованість та цілеспрямованість; здібність до розгорнутого планування; здібність до самоорганізації; здібність до самоконтролю; адекватність самооцінки; здібність до рефлексії та перелаштування.

Метою нашої роботи є з'ясування основних психологічних особливостей співвідношення креативності та вольової регуляції особистості студента вищого навчального закладу. Відповідно до поставленої мети дослідження були визначені наступні завдання: 1) визначити наукові підходи до дослідження креативності особистості та з'ясувати основні теоретичні передумови співвідношення регуляторних характеристики поведінки та діяльності і креативності особистості; 2) емпірично дослідити специфіку взаємозалежності та взаємообумовленості креативності та вольових якостей особистості студента; 3) отримати відомості про відмінності у прояві показників креативності та характеристик вольової регуляції представників психологічного та педагогічного напрямків професійної підготовки.

Для розв'язання дослідницької проблеми було застосовано комплекс **методів**: теоретичний аналіз психологічної літератури з обраної наукової проблеми; метод психолого-діагностичного обстеження; статистичні методи обробки даних із використанням інтегрованого статистичного пакету Statistica 8.0 for Windows.

Експериментальною базою дослідження став ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (ДДПУ). Дослідження проводилося з майбутніми педагогами та майбутніми психологами – студентами фізи-

ко-математичного факультету та факультету психології і управління (загальною кількістю 70 осіб, у віці від 18 до 23 років), переважна більшість – юнаки, що відповідає закономірності розподілу студентів за ознакою статі у переважній більшості вітчизняних ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами проведено факторний аналіз структури особистості студентів-психологів та студентів-педагогів методом головних компонент з використанням принципу VARIMAX саме в частині виявлення взаємовідношення показників креативності та характеристик вольової регуляції особистості. У структурі особистості студентів-психологів достовірно сполучаються з однаковим знаком показники соціального самоконтролю, індекси оригінальності та унікальності за тестом С. Медніка, індекси оригінальності та розробленості за тестом Є. Торренса.

У структурі особистості студентів-педагогів достовірно з однаковим знаком показники соціального самоконтролю, індекси оригінальності та унікальності за тестом С. Медніка, індекси оригінальності та розробленості за тестом Є. Торренса. Відмінностей на статистично достовірному рівні у специфіці сполучення вольових характеристик та показників креативності в залежності від профілю професійної підготовки для студентів психологів та студентів педагогів нами не виявлено.

У табл. 1, нами представлені дані аналізу статистичної достовірності розбіжностей з використанням критерію t-Ст'юдента за профілем навчання між показниками вольової сфери студентів.

Таблиця 1

Аналіз статистичної достовірності розбіжностей за ознакою профілю навчання середніх значень показників вольової сфери студентів

Показники	Студенти-психологі	Студенти-педагоги	t (p)
Сила волі	21,6	21,54	-
Терплячість	10,88	9,11	2,01* (0,04)
Стійкість	12,57	12,2	-
Наполегливість	11,42	13,14	-
Схильність до ризику	11,28	7,88	-
Організованість	10,6	10,25	-
Самоконтроль емоційний	14,65	13,68	-
Самоконтроль діяльнісний	15,8	15,88	-
Самоконтроль соціальний	15,25	15,45	-

Нам вдалося зафіксувати статистично достовірну відмінність за ознакою профілю навчання між середніми значеннями такого показнику вольової сфери особистості студента, як терплячість ($t=2,01$ при $p=0,04$), причому дана відмінність на користь студентів-економістів. Констатуємо, що профіль навчання суттєво не впливає на особливості вольової сфери особистості студента.

В той же час, студентам психологічного профілю більш властива терплячість у порівнянні зі студентами педагогічних профілю, що може виступати свідченням їх більш врівноваженого відношення до життя в цілому. Враховуючи те, що терплячість виступає професійно важливою якістю для майбутніх вчителів, цей факт викликає у нас деяке занепокоєння. Вважаємо за необхідне, відмітити очевидну необхідність забезпечення педагогічних ВНЗ постійно функціонуючими психологічними службами, з метою пом'якшення впливу негативних для майбутньої професійної педагогічної діяльності психічних явищ.

Далі нами було виконано статистичний аналіз достовірності розбіжностей за ознакою профілю навчання між середніми значеннями показників креативності студента (див. табл.2).

Таблиця 2

Аналіз статистичної достовірності розбіжностей за ознакою профілю навчання між середніми значеннями показників креативності студентів

Показники	Студенти-психологі	Студенти-педагоги	t (p)
Індекс оригінальності (за С. Медніком)	0,44	0,51	-
Індекс унікальності (за С. Медніком)	4,42	6,17	-
Когн. показник креативності за авт. методикою	18,05	19,22	-
Емоц. показник креативності за авт. методикою	19,08	18,45	-
Інтегральна креативність за авт. методикою	37,14	37,68	-
Індекс оригінальності (за Є. Торренсом)	9,34	10,02	-
Індекс розробленості (за Є. Торренсом)	26,11	28,65	-

Не зафіксовано статистично достовірних розбіжностей за спеціальністю навчання між середніми значеннями виділених показників креативності студентів. В той же час помічаємо, що домінують значення креативності студентів-педагогів, хоча дана перевага і не набуває характеру статистично достовірної. Не зважаючи на профіль навчання, налаштованість дидактичного процесу на певні професійні особливості, креативність у вербальному та невербальному вимірах не зазнає статистично достовірних відмінностей. Скоріш за все, креативність виступає як цілісна характеристика особистості, що не залежить від показників активності у професійній підготовці. Вербальна і невербальна креативність пов'язані щільніше, ніж вважалося раніше.

В той же час, мусимо відмітити що факт деякого домінування виділених критеріїв креативності для студентів-педагогів свідчить про те, що процес підготовки кадрів педагогічного профілю в більшій мірі спрямований на підготовку фахівця із розвиненими професійно важливими творчими якостями, ніж у випадку із процесом підготовки кадрів психологічного профілю у ВНЗ.

Висновки. Таким чином, можемо зробити наступні висновки із здійсненого дослідження: 1) теоретично окреслено та емпірично доведено, що креативність особистості виступає доволі стійкою її психологічною характеристикою незалежно від профілю професійної підготовки; 2) у структурі особистості студента незалежно від профілю професійної підготовки показник соціального самоконтролю є єдиним достовірно позитивно пов'язаним із креативністю показником вольової регуляції, що ймовірно свідчить про притаманність креативній людині схильності цілеспрямовано поводити себе стримано у соціальному оточенні; 3) не зафіксовано статистично достовірних відмінностей для показників креативності та характеристик вольової регуляції, студентів-педагогів та студентів психологів, що очікувано для представників близьких напрямків професійної підготовки.

Література

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В.И. Андреев. — Казань, Изд. Казанского университета, 1988. — 232 с.
2. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. — СПб.: Питер, 2000. — 368 с. — (Серия «Мастера психологии»).
3. Ильин Е.П. Психология воли / Е.П. Ильин. — СПб: Питер, 2009. — 368 с. — (Серия «Мастера психологии»).

- 4.Калин В.К. Волевая регуляция деятельности: автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Калин Владимир Константинович. — Тбилиси, 1989. — 49 с.
- 5.Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. О. М. Степанов]. — К.: «Академ-видав», 2006. — 424 с. — (Енциклопедія ерудита).
- 6.Рубинштейн С.Л. Принцип творческой самодеятельности / С.Л. Рубинштейн // Вопросы психологии. — 1986. — № 4. — С. 101-104.
- 7.Селиванов В.И. Избранные психологические труды / В.И. Селиванов. — Рязань: Прометей, 1992. — 341 с.
- 8.Хомуленко Т.Б. Актуалізація продуктивних функцій інтелектуальних процесів майбутніх спеціалістів / Т.Б. Хомуленко // Зб. наук. праць Психолого-педагогічні аспекти професійної діяльності майбутнього фахівця. — Харків: ХДПУ, 1996. — С.131-138.
- 9.Хомуленко Т.Б. До питання про зміст поняття креативності та методи її дослідження / Т.Б. Хомуленко // Зб. наук. праць. Актуальні проблеми психології навчання. — Х.: ХДПУ, 1995. — С. 89-95.
10. Чуковский К.И. Илья Репин / К.И. Чуковский. — М.: Просвещение, 1969. — С. 13-18.
11. Эллиот П.К. Префронтальная область коры больших полушарий головного мозга как организатор волевых действий и её роль в высвобождении творческого потенциала человека // Общественные науки за рубежом. — Реферативный журнал. Серия «Науковедение». — 1988. — №1. — С. 86-87.
12. Gruber H. Inching our way up Mount Olympus: the evolving-system approach thinking / H. Gruber, S. Devis // R. Sternberg, T. Tardiff (eds.). The nature of creativity. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. — P. 253-270.
13. Pannelsa T. Happiness, Creative Ideation, and Locus of Control / T. Pannelsa, A. Claxtona // Creativity Research Journal. — V. 20. — № 1. — P. 67-71.
14. Simmons A. The Influence of Goal Orientation and Risk on Creativity / A. Simmons, R. Renb // Creativity Research Journal. — 2009. — V. 21. — № 4. — P. 400-408.